

УДК 332.14

Н.В. Стоянець

к.е.н., доцент кафедри економіки

Сумський національний аграрний університет

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ РЕГІОНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОЦЕСУ ПРОГНОЗУВАННЯ

Постановка проблеми. Аналіз і прогнозування тенденцій соціально-економічного розвитку регіону складає першооснову інформаційного забезпечення адекватних управлінських рішень. А якість і достовірність подібних прогнозів, безумовно, залежить від їх методичного забезпечення. Проблема, про яку йдеться, — не нова. Але сьогодні вона особливо актуальна. Адже єдиних загально визнаних вітчизняних методик, затверджених у форматі нормативно-правових актів, досі не існує.

Все ж таки, серед проблем регіонального розвитку все більшої актуальності набувають питання обґрунтування управлінських рішень в частині вибору пріоритетів регіонального розвитку, одним з методів вирішення яких є типологізація регіонів. Специфіка її розробки в області регіональної економіки зумовлена багатовекторністю складної просторової ієрархії регіонів як об'єктів управління, при цьому часто неправильно трактується традиційними методами дослідження.

В результаті управлінські рішення, що приймаються на несистемній основі, закріплюють диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів і ускладнюють досягнення основної мети регіональної політики - підвищення рівня і якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці сучасних методів прогнозування присвячені праці численних вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких слід особливо відзначити І. Орлової [1], Н. Павліхи [2], Г. Парсаданова [4], О.Шарапова[11] тощо.

Метою статті є визначення сутності, змістовних ознак та типології регіонів як основи процесу прогнозування його соціально-економічного розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Поняття «типологія» у перекладі із грецької мови «тірос» означає «відбиток, форма». У дослідженні поняття «типологія» визначається як результат процедури класифікації. Під типологією розуміється «встановлення якісних взаємозв'язків між групами регіонів із близькими значеннями економічних показників, які характеризують три найважливіші сторони економічного розвитку регіонів: рівень життя населення, інвестиційну активність і економічний потенціал» [1]. Нами в роботі акцентується увага на тому, що необхідно враховувати багатозначність терміну «типологія».

Поряд з поняттям «типологія» у наукових роботах використовується термін «класифікація» (від лат. classis - розряд і facere - робити). Поняття «класифікація» трактується в економічному словнику [2] як «розподіл об'єктів, явищ, процесів або понять, назв по класах, групах, розрядах, при якому в одну групу попадають об'єкти, явища, процеси або поняття, назви, які об'єднані загальною ознакою».

Відповідь на правомірність ідентичного використання цих термінів дається в роботі [3] де порівнюються поняття «класифікація» і «типологія», а саме: класифікація, а значить і типологія, мають свої, чітко окреслені границі й можливості, вони виразні із самого визначення, що наведено вище схожі за певним змістом опису феноменів (явищ, предметів, об'єктів) і зв'язків між ними.

На підставі вищевикладеного, типологізація регіонів це угруповання регіональних утворень за певними ознаками. Іншими словами, типологія регіонів - це поділ регіонів на групи, що виділяються на основі одного або сукупності декількох суттєвих ознак (це одне з можливих визначень типології). Проводиться типологія регіонів може з різними цілями: як науково-пізнавальними (у тому числі для наочного опису картини

міжрегіональних розходжень), так і практичними (наприклад, виділення проблемних регіонів в рамках регіональної політики) [86]. Доречно підкреслити, що існує досить багато науково-методичних підходів до типологізації внутрішніх регіонів країн світу. Відрізняються вони складом завдань, методами оцінки, зведенням оцінок до інтегрального значення, класами, типами й підтипами регіонів, які виділяються.

Найважливішою особливістю типології регіонів, особливо проведеної в науково-пізнавальних цілях, є відмова від використання однієї єдиної підстави поділу. Зазвичай єдність підстави поділу формулюється в якості одного з правил класифікації, проте в економічній географії та регіональній економіці доцільність орієнтації на це правило піддається сумніву.

На нашу думку, необхідна комплексна типологія регіонів країни, в рамках якої підставами для виділення типів є ключові ознаки їх розвитку. Але така типологізація є завданням вкрай складним і до цих пір в Україні не вирішеним.

Найпростіший варіант типології (який типологією можна назвати тільки з певною частиною умовності) - це ранжування регіонів за одним показником з наступним розподілом регіонів на кілька груп (наприклад, з досить високими значеннями показника, з високими значеннями, з близькими до середнього, з низькими, з досить низькими).

Другий, дещо складніший, варіант типології де розподіл регіонів на групи по вихідному значенню і динаміці одного показника, наприклад, за обсягами промислового виробництва на душу населення та темпами зростання промислового виробництва, то в цьому випадку можуть виділятися регіони з одночасно високими рівнем розвитку виробництва і темпами його зростання, з високим рівнем розвитку і низькими темпами зростання, з низьким рівнем розвитку та високими темпами росту, з одночасно низькими рівнем розвитку і темпами зростання.

Третій, схожий на попередній, варіант типології де розподіл регіонів на групи на основі також двох, але вже різних показників, наприклад, валового

регіонального продукту на душу населення і частки інвестицій у ВРП; поділ регіонів на типи в цьому випадку аналогічно розділенню по попередньому варіанту типології: регіони з одночасно високими рівнем ВРП на душу населення і часткою інвестицій у ВРП, тобто з високим рівнем економічного розвитку і відносно кращими його перспективами, регіони з одночасно низькими рівнем ВРП на душу населення і часткою інвестицій у ВРП, тобто з низьким рівнем розвитку економіки і тривалим відставанням в економічному розвитку тощо.

Четвертий варіант типології - це ускладнений попередній варіант типології, суть якого полягає у використанні замість часного показника (або двох часних показників) інтегрального показника (або показників). Одним із прикладів типології на основі двох інтегральних показників можна вважати типологію регіонів за їх інвестиційним потенціалом та інвестиційними ризиками.

П'ятий варіант типології за формою нагадує перший, але по суті принциповим чином від нього відрізняється і являє собою типологію по одному показнику, але не одиничному, а інтегральному.

При аналізі всіх розглянутих вище варіантів типології перед науковцями стоїть завдання проведення границь між типами регіонів. В цьому випадку можливі різні способи дій.

Зустрічаються в науковій літературі і типології, засновані на використанні кількісних показників, найчастіше вони ґрунтуються на викладених вище простих підходах. Однак існують і досить складні математичні методи побудови багатовимірних типологій регіонів України, насамперед кластерний аналіз, мова йдеться про типології, в рамках яких регіони діляться за групами на основі аналізу декількох показників. При цьому використання складних математичних методів не є гарантією високої якості проведеної типології тому, що не можливо замінити досвід експерта щодо особливостей економіки регіонів і порівняти в змістовному плані з типологіями, заснованими на «плаваючих ознаках». Більш того, навіть прості

типології на основі 1-2 показників виявляються для їх споживачів набагато кориснішими складних математичних моделей в силу прозорості використаної методики.

Дійсно, підприємці або чиновники чітко бачать, які критерії лежать в основі простих типологій, тому в залежності від важливості критеріїв щодо проведених типологій висувують конкретні завдання, а саме: інвестування в приватне підприємство, підтримка відсталих територій тощо; а також самі можуть визначити, наскільки придатні для їх цілей отримані результати.

Необхідно сказати також, що прості типології не менш значущі, ніж комплексні. Якщо комплексні типології дозволяють отримати уявлення про економіку регіонів в цілому, то прості дозволяють краще розібратися в окремих елементах економіки регіон.

Категорії «регіон» приділяється багато уваги в сучасній економічній та географічній літературі і часто використовуються наступні критерії, які формують дану категорію, а саме: географічні - розташування, величина території і кількість населення; виробничо-функціональні - специфіка переважаючих видів діяльності; міське будівництво - характер забудови об'єктів виробничої діяльності, житла та обслуговування; соціологічні - норми спілкування, поведінки.

Така різноманітність критеріїв ускладнює абсолютне розкриття сутності регіону в одному визначенні. Регіон повинен розглядатися одночасно і як елемент територіальної організації національного господарства, і як елемент системи розселення, і як елемент соціальної організації суспільства - місця всіх сфер життєзабезпечення і життєдіяльності людини. Ґрунтуючись на вищесказаному автор вважає, що регіон - це територія в адміністративних межах держави, що характеризується: комплексністю, цілісністю, певною спеціалізацією і керованістю, тобто наявністю політико-адміністративних органів управління. Введене поняття регіону носить абстрактний характер, його конкретизація і змістовна інтерпретація, на нашу думку, здійснюються при виділенні різних типів регіонів відповідно до визначених цілей і завдань.

Здебільшого типологізація регіонів проводиться за такими параметрами, як: географічне положення, кліматичні умови, наявність природних ресурсів, рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та ін.

Значна кількість авторів як ключові індикатори при типологізації регіонів виділяють рівень життя населення, інвестиційну діяльність, рівень промислового розвитку, економічний, а також науково-технічний потенціал регіону (табл.1.) [1, 4, 5,6].

Серед основних ознак (показників), які характеризують рівень життя населення в регіоні, дослідниками найчастіше використовуються наступні: рівень безробіття [4,7,8], рівень середньомісячної заробітної плати в регіоні [7], реальні доходи населення .

Для характеристики рівня промислового виробництва найбільш часто використовуються такі показники, як: рівень офіційно зареєстрованого безробіття, накопичене падіння промислового виробництва, обсяг промислового виробництва на душу населення.

Серед показників, які найбільш часто використовуються для характеристики рівня економічного розвитку регіону, є: рівень безробіття , накопичене падіння промислового виробництва, поточне падіння промислового виробництва на душу населення, обсяг промислового виробництва на душу населення , обсяг інвестицій на душу населення.

У рамках даного дослідження був проведений аналіз і вибір показників, які характеризують рівень економічного розвитку. Він базувався на логіко-теоретичному узагальненні й порівнянні, виборі й обґрунтуванні показників, які характеризують рівень економічного і соціального розвитку регіону.

У результаті проведеного аналізу як показники для типологізації регіонів України за рівнем економічного та соціального розвитку були обрані наступні і які інформаційно-повно відображені в державній статистиці, а саме: ВРП на одного жителя й темпи приросту ВРП; питома вага експорту

товарів у ВРП; питома вага інвестицій в основний капітал (з врахуванням прямих іноземних інвестицій) у ВРП; питома вага доходів бюджету регіону у ВРП; питома вага продукції промисловості в загальному обсязі ВРП; питома вага інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції регіону; вимоги банків по кредитах суб'єктів господарювання регіону стосовно ВРП(табл.1.)

На нашу думку, необхідно доповнити типологію регіонів наступними критеріями: спеціалізацією в основних галузях економіки, кількістю і динамікою виробництва продукції в регіоні, конкурентоспроможністю підприємств на регіональному, національному та міжнародному ринках.

В роботі дано аналіз існуючих класифікацій визначення типу регіону. При цьому автор відзначає, що для цілей реалізації ринкових можливостей при розробці стратегій необхідно використання додаткових критеріїв характеристики регіонів, орієнтованих на реалізацію ринкових можливостей.

З цією метою розроблені матриці класифікацій, де в якості критеріїв виступають: спеціалізація економіки, кількість і динаміка виробництва продукції, конкурентоспроможність регіональних підприємств (табл.2.).

Таблиця 2.

Матриця визначення типу регіону за критерієм спеціалізації в основних галузях економіки

Тип регіону	Галузь спеціалізації	
	Галузь з коротким виробничим, споживчим циклами	Галузь з довгим виробничим, споживчим циклами
I тип - регіон з перевагою виробництв з короткими виробничим, споживчим та життєвим циклами	доля галузей $>50\% \pm 3\%$	доля галузей $<50\% \pm 3\%$
II тип - регіон з перевагою виробництв з довгим виробничим, споживчим та життєвим циклами	доля галузей $<50\% \pm 3\%$	доля галузей $>50\% \pm 3\%$
III тип - регіон змішаного типу	доля галузей 50%	доля галузей 50%

*Джерело: розроблено автором

Примітка: * сільське господарство, текстильна і швейна промисловість, шкіряно-взуттєва промисловість, виробництво деревини та виробів з дерева, целюлозно-паперова промисловість, виробництво нафтопродуктів, хімічне виробництво, виробництво пластмасових і гумових виробів та тощо; ** виробництво машин і устаткування, електроустаткування, електронного та оптичного устаткування, транспортних засобів та обладнання тощо.

Визначення типу регіону з урахуванням спеціалізації в основних галузях економіки автор рекомендує проводити з використанням показника частки галузей з різним виробничим, споживчим та життєвим циклами. В цьому випадку всі регіони пропонується розділити на 3 типи: **I тип** - регіон з перевагою виробництв з короткими виробничим, споживчим та життєвим циклами; **II тип** - регіон з перевагою виробництв з довгим виробничим, споживчим та життєвим циклами; **III тип** - регіон змішаного типу.

Виділення типу регіону за критерієм обсягів і динаміки виробництва пропонується здійснювати за допомогою середніх показників обсягу та темпів зростання (зниження) ВРП на душу населення, розрахованих в динаміці (табл. 3).

Таблиця 3.

Матриця визначення типу регіону за критерієм кількості та динаміки виробництва товарів та послуг

	Показники

Тип регіону	Середньозважений обсяг ВРП на душу населення	Середньозважений темп ВРП на душу населення
I тип - регіон з низьким рівнем розвитку	нижчий за середній по Україні	нижчий за середній по Україні
II тип – регіон, що розвивається	нижчий за середній по Україні	на рівні, або вищий за середній по Україні
III тип – перспективний регіон	на рівні, або вищий за середній по Україні	нижчий за середній по Україні
IV тип – регіон – лідер	вищий за середній по Україні	вищий за середній по Україні

*Джерело: розроблено автором

З метою визначення типу регіону за критерієм конкурентоспроможності підприємств основним показником автор запропонував використовувати частку регіону в обсязі пропозицій на регіональному, національному та міжнародному ринках за окремими товарними групами. В цьому випадку всі регіони автор пропонує диференціювати за трьома типами (табл. 4).

Таблиця 4.

Матриця визначення типу за критерієм конкурентоспроможності підприємств регіону на регіональному, національному та міжнародному ринках

Тип регіону	Показники		
	Доля в обсязі пропозицій регіону	Доля в обсязі пропозицій країни	Доля в обсязі по групі держав
I тип - регіон продукція якого конкурентоспроможна на регіональному рівні	>% 50%	-	-
II тип – регіон продукція якого конкурентоспроможна на національному рівні	-	вище ніж в країні	-
III тип – регіон продукція якого конкурентоспроможна на міжнародному рівні	-	-	вище, за середні дані по групі країн

*Джерело: розроблено автором

Надалі дані про особливості типу регіону повинні використовуватися в обґрунтуванні варіантів стратегій і цільових програм його розвитку. В основі вибору варіанта стратегії лежить припущення про те, що в тому випадку коли рівень економічного розвитку виразити через показник ВРП, то його зміна в

часі в основному буде залежати від обсягу та темпів його зростання (зниження). В свою чергу, значення темпів і обсягу ВРП залежить від багатьох факторів, але такі фактори, як спеціалізація економіки регіону, можливості розвитку виробництва, попит на продукцію регіональних виробників та їх конкурентоспроможність на різних сегментах ринку, займають особливе місце. За умов сприятливого розвитку виробництва і попиту, зростанням конкурентоспроможності регіональних підприємств галузі з короткими виробничим, споживчим та життєвим циклами забезпечують більш високу швидкість обороту капіталу, ніж галузі з довгими виробничим, споживчим та життєвим циклами, але більш високою вартістю готової продукції

Визначення типу регіону за запропонованими критеріями дозволяє виділити три основні варіанти розвитку економіки:

Варіант «А» - переважний розвиток галузей з високою швидкістю обороту капіталу, але низьким розміром вартості готової продукції.

Варіант «Б» - переважний розвиток галузей з низькою швидкістю обороту капіталу, але з великим розміром вартості готової продукції.

Варіант «С» - розвиток галузей з різною швидкістю обороту капіталу і вартістю готової продукції.

Таким чином, перехід регіонів з низьким рівнем розвитку до групи «регіонів, що розвиваються», на думку автора, може бути обумовлений розвитком виробництва продукції з високою швидкістю обороту капіталу в основному продукції споживчого призначення, орієнтованої на внутрішній попит. Це, наприклад, галузі харчової та легкої промисловості (варіант «А»). Успішне функціонування цих галузей припускає наявність попиту і високу конкурентоспроможність підприємств на обраних сегментах ринку, наявність в регіоні розвиненої оптової торгівлі, налагодженої системи логістики товаропотоків та активного просування продукції місцевих виробників.

Для переходу регіонів з низьким рівнем розвитку до групи «перспективні регіони», головним чином, необхідне нарощування випуску

продукції в галузях з високою вартістю готової продукції. Це, наприклад, машинобудування, верстатобудування, електротехнічна продукція та ін. (Варіант «Б»). Реалізація такої стратегії вимагає наявність попиту і високу конкурентоспроможність підприємств на обраних сегментах ринку, формування в регіоні налагодженої системи взаємодії великої кількості підприємств, що викликає необхідність розвитку вертикальної інтеграції та кооперації виробництва, створення розвиненої фінансової інфраструктури, розвиток галузей науки і наукового обслуговування, а також мережі навчальних закладів з профільних галузям.

Висновки. Надалі дані про особливості типу регіону повинні використовуватися в обґрунтуванні варіантів стратегій і цільових програм його розвитку. В основі вибору варіанту стратегії лежить припущення про те, що в тому випадку коли рівень економічного розвитку виразити через показник ВРП, то його зміна в часі в основному буде залежати від обсягу та темпів його зростання (зниження). В свою чергу, значення темпів і обсягу ВРП залежить від багатьох факторів, але такі фактори, як спеціалізація економіки регіону, можливості розвитку виробництва, попит на продукцію регіональних виробників та їх конкурентоспроможність у різних сегментах ринку, займають особливе місце.

За умови сприятливого розвитку виробництва і попиту, зростання конкурентоспроможності регіональних підприємств, галузі з короткими виробничим, споживчим та життєвим циклами забезпечують більш високу швидкість обороту капіталу, ніж галузі з довгими виробничим, споживчим та життєвим циклами, але більш високою вартістю готової продукції.

Список використаних джерел:

1. Орлова И.В., Половников В.А. Экономико-математические методы и модели компьютерное моделирование: Учеб. Пособие. - М.: Вузовский учебник, 2007. - 365 с.
2. Офіційний сайт Головного управління статистики в Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sumystat.sumy.ua>.

3. Павліха Н.В. Організаційно-інституційні засади сталого просторового розвитку регіону: теорія, методологія, механізми. Автореферат дис. док. екон. наук. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2007. – 40 с

4. Парсаданов Г.А. Планирование и прогнозирование и социально-экономической системы страны (теоретико-методологические аспекты): Учеб. пособие для вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.- 223 с.

5. Парсаданов Г.А. Прогнозирование национальной экономики: Учебник / Г.А. Парсаданов, В.В. Егоров. - М.: Высш. шк., 2002. - 304 с.

6. Петров А.Н., Демидова Л.Г., Климов СМ., Ланцов В.А., Перекатов Б.А. Основы стратегического планирования. Учебно-методическое пособие. - С.-Петербург, 1998. - 96 с.

7. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» №2850–IV від 08.09.2005 : за станом на 10.06.2012 : (текст) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15>

8. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони, поселення й галузі економіки України: проблеми, оцінка, прогнози // Географія та основи економіки у школі. - № 6, 2004. - С.24 - 29.

9. Шишкин А.Ф. Экономическая теория: Учебник. / А.Ф.Шишкин. - Воронеж: ВГАУ, 1995.-520 с.

10. Коломийчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного регіону: теорія, методологія, практика. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-Граф», 1998. – 317 с.

11. Шарапов О.Д. Економічна кібернетика. Навч. Посібник / О.Д. Шарапов, В.Д. Дербенцев, Д.Є. Семьонов. - К. : КНЕУ. - 231 с.

12. Барановський М.О. Депресивність регіонів України // Теорія та практика досліджень: Зб. наук. пр. викладачів природничо-географічного ф-ту. -Вип.1. - Ніжин, 2006. - С.74-81.

Наталія Валеріївна Стоянець

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ РЕГІОНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОЦЕСУ ПРОГНОЗУВАННЯ

Анотація. Ключовою проблемою, що сформувалася в Україні протягом останніх років і потребує поетапного вирішення, є зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, низька конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційна активність у них. У цьому контексті прогнозування тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням його типів є актуальним. Для здійснення завдань державної регіональної політики нагальною є необхідна побудова типології регіонів.

Ключові слова: регіон, соціально-економічний розвиток, типологія, регіональна політика, індикатори розвитку, процес прогнозування

Наталья Валерьевна Стоянец

ТИПОЛОГИЗАЦИИ РЕГИОНОВ КАК ИНСТРУМЕНТ ПРОЦЕССА ПРОГНОЗИРОВАНИЯ

Аннотация. Ключевой проблемой, сформировавшейся в Украине в последние годы и требующей поэтапного решения, является рост диспропорций социально-экономического развития регионов, низкая конкурентоспособность и инвестиционно-инновационная активность в них. В этом контексте прогнозирование тенденций социально-экономического развития регионов с учетом его типов является актуальным. Для осуществления задач государственной региональной политики насущным является необходимость построение типологии регионов.

Ключевые слова: регион, социально-экономическое развитие, типология, региональная политика, индикаторы развития, процесс прогнозирования

Natalia V. Stoyanets

Typology REGIONS AS AN INSTRUMENT OF FORECASTING

Abstract. A key issue that emerged in Ukraine in recent years and requires a phased solution is growing disparities of socio-economic development, low competitiveness and investment and innovation activity in them. In this context, forecasting of socio-economic development of the regions with its types is important. For the tasks of state regional policy is urgently needed building typology regions.

Keywords: region, socio-economic development, typology, regional policy, development indicators, forecasting process

Про автора: к.е.н., доцент кафедри економіки
Сумський національний аграрний університет
електронна адреса: natalystoyanez@gmail.com